УДК 159.923.2

Валентин Васильович Рибалка
доктор психологічних наук, професор
провідний науковий співробітник відділу педагогічної психології
и психології праці,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Київ

ЧЕСТЬ І ГІДНІСТЬ ЯК СКЛАДОВІ КУЛЬТУРНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО І АКСІОПСИХОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

У статті висвітлюються культурно-психологічні та аксіопсихологічні питання визначення феноменів честі та гідності як ключових складових потенціалу особистості, їх значення для психології і педагогіки, умови піднесення, утвердження і захисту особистості від приниження засобами психологічної служби системи освіти.
Ключові слова: честь, гідність, потенціал особистості, висвітлення у філософії, психології та педагогіці, стратегії професійної діяльності практичного психолога з профілактики, психотерапії проблем честі і гідності особистості.

Проведене нами впродовж восьми років дослідження проблеми розвитку психологічної культури учнів і педагогічних працівників в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України та ролі психологічної культури у наданні психотерапевтичної допомоги проблемній особистості в Інституті психології імені Г. С. Костюка НАПН України призвело до висновку, що в основі даного виду культури лежить здатність суб'єкта до ефективної психологічної діяльності, предметом якої є особистість як найвища цінність, як особливий, безпрецедентний у тваринному світі унікальний потенціал, який надає людині, згідно буквального перекладу з латині, неперевершеної сили, моці, можливості. Подальше вивчення даної проблеми поступово визначило той факт, що усвідомлення та переживання особистістю своєї цінності відбувається у формі феноменів честі та гідності. З часом стало очевидним, що ми маємо справу з одним із найпотужніших елементів сукупного потенціалу особистості, що накопичується в ній в процесі культурогенезу та його провідної складової — аксіогенезу.

Відповідно до цього, найважливішою метою розвитку психологічної культури особистості учня і педагога є піднесення, утвердження і захист її честі та гідності як певних регуляторів прояву і невід'ємних складових культуротворчого потенціалу людини й суспільства. У зв'язку з цим дана стаття присвячена висвітленню проблеми честі та гідності особистості у культурно-психологічному та аксіопсихологічному контексті як предмета професійної діяльності психолога і педагога. Мета статті полягає у визначенні закономірностей становлення і функціонування зазначених феноменів особистості як особливих регуляторів прояву її потенціалу, невід'ємних його складових та їх використання для підвищення ефективності навчально-виховного процесу у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах системи освіти.

© В. В. Рибалка, 2010

Звернення психологів і педагогів до проблематики честі та гідності як ключових складових потенціалу особистості актуальне у декількох аспектах.

По-перше, важливим є деонтологічний, етичний аспект роботи, приміром, психолога як з піддослідним, так і з клієнтом. Адже, приходячи на консультацію до психолога з певною проблемою, клієнт довіряє йому свою особистість як найвищу цінність, він усвідомлює і переживає свою гідність і честь і, свідомо чи несвідомо, потребує її підтримки, піднесення й утвердження як певної життєвої і суспільної спроможності. Саме на цей момент звертає увагу практичних психологів керівник Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи МОН і НАПН України, доктор філософії у галузі психологічних наук В. Г. Панок. Якщо ж психолог нехтує цим потенціалом, то він може ненавмисно принизити особистість клієнта і тим самим загальмувати розвивальний, консультативний чи психотерапевтичний процес, зменшити позитивний вплив на розв'язання проблеми клієнта. В цьому плані слід значно більше використовувати засоби піднесення особистості, її честі та гідності саме як ключового особистісного потенціалу. Саме таку роль виконують, зокрема, техніки раппорту і якоріння в НЛП — вони та подібні до них прийоми є надзвичайно доцільними в цьому відношенні, корисними не тільки для сприяння встановлення контакту між спеціалістом і клієнтом і збільшення їх спільної спроможності, але і для подальшого розвивального чи оздоровчого впливу на проблемну особистість. Наш досвід свідчить про те, що стартовий контакт і наступні стосунки між сторонами психолого-педагогічного процесу потребують ще більшого піднесення особистості, її саморозвивального і самокреативного потенціалу, що необхідно для досягнення позитивного результату.

По-друге, важливим є власне конкретний аксіопсихологічний аспект спілкування консультанта з клієнтом. Адже останній очікує від спеціаліста розмови не суто академічною, дослідницькою мовою з використанням малозрозумілих абстрактних понять, на кшталт таких, як «структура особистості», «психологічна проблема», «самопізнання», «самоактуалізація» тощо, а живого конкретного ціннісного ставлення до себе, саме як до найціннішої в світі істоти, котра опиняється у проблемній ситуації на межі знецінення, зневажання — проблемою, хворобою, а через це — применшення своїх психологічних можливостей тощо. І ставлення консультанта чи психотерапевта до цінності цих потенційних можливостей проблемної особистості є ключовим в плані вирішення проблеми. Наявні дані говорять про те, що піднесувальна дія психолога стосовно клієнта іноді виконує самодостатню оздоровчу чи нормалізуючу функцію, після виконання якої значною мірою зменшується потреба у використанні спеціальних консультативних чи психотерапевтичних засобів.

По-третє, звернення до честі і гідності клієнта означає намагання практичного психолога спиратися у вирішенні проблемної ситуації на найвищі, найефективніші ресурси, потенціали самої проблемної особистості, які начебто включаються станами піднесеної честі та гідності до процесу нормалізації чи оздоровлення. Адже вони, ці стани, потенціали були сформовані

у минулому в численних ситуаціях досягнення успіху, його суспільного та особистого визнання, зафіксовані у властивостях особистості і, передусім, у ключових ціннісних феноменах честі та гідності, і тому останні не можуть не сприяти успіху при вирішенні проблемної ситуації та нормалізації стану особистості, її видужуванні. В цьому контексті використання суто абстрактної, відволікаючої психологічно непідготовленого клієнта від проблеми, термінології може навіть принизити його і загальмувати психотерапевтичний процес. Ці міркування важливі як для психолога, так і для педагога, вони випливають вже їз самого розуміння феноменів честі та гідності особистості як своєрідних ключів, регуляторів її психологічного потенціалу. Відмітимо, що ми солідарні в цьому плані з положеннями психологічної теорії потенціальності, розробленої І. П. Манохою [3].

Честь і гідність розуміються в етиці та психології як особлива властивість особистості, що виявляється в усвідомленні і переживанні людиною своєї соціально-психологічної та індивідуально-психологічної цінності як суб'єкта і об'єкта культури. Оскільки в логічному визначенні категорії культури головним атрибутом є цінність, то в центрі професійної діяльності психолога і педагога повинно стояти поняття особистості як найвищої цінності, котра усвідомлюється і переживається нею у феноменах честі та гідності [7].

Слід підкреслити, що мова йде передовсім про цінність самої особистості, що має займати в її ціннісній сфері центральне, пріоритетне місце серед інших по суті периферійних до неї цінностей.

Коли ми говоримо про цінність особистості, про її усвідомлення та переживання у формі честі та гідності, то повинні враховувати цілий ряд аспектів. Це перш за все об'єктивний і суб'єктивний аспект, тобто об'єктивна соціальна цінність та суб'єктивна індивідуальна самоцінність особистості. Їх усвідомлення означає, за А. В. Петровським, що вони постають предметом пізнання, цілепокладання, рефлексії і переживання самою особистістю у відповідь на визнання чи невизнання, піднесення або приниження, використання чи нехтування ними тощо.

В атрибутивному аспекті честь і гідність особистості включає такі основні етичні, соціально-психологічні та індивідуально-психологічні риси, спроможності, потенціали як [5; 7]:

Честь:	Гідність:
– Потреба в повазі до себе та визнання іншими своїх заслуг перед людьми; – Переконаність у власній значущості для суспільства; – Чесність перед людьми; – Репутація, престиж; – Совість; – Почуття обов'язку перед людьми; – Висока моральність у стосунках; – Честолюбство.	– Потреба в самоповазі; – Вимогливість до себе; – Шляхетність; – Авторитет; – Сумлінність; – Правдивість перед собою; – Самоконтроль; – Почуття відповідальності перед власною совістю; – Самолюбство.

Дуже важливим для розуміння сутності честі та гідності є статичний і динамічний, власне потенційний і актуальний аспект, пов'язаний із постійністю та мінливістю у свідомості людей цінності і самоцінності особистості, її честі і гідності, їх приниження, врівноваження і піднесення у міжособистісних взаєминах та у власній самосвідомості.

Справжню художню енциклопедію честі і безчестя, гідності та недостойності особистості створив у своїх творах Ф. М. Достоєвський. Саме прізвище письменника, в корені якого стоїть слово «достойність», начебто зобов'язало його психологічно достовірно зобразити різноманітні сторони життя людських достойностей, їх боротьбу, співіснування, колізії, довести вирішальну роль честі та гідності у розвитку окремої людської особистості та прогресі людського суспільства і в цілому — цивілізації. Художньо-філософським аналізом різноманітних проблем утвердження честі та гідності особистості у суспільних та міжособистісних стосунках Ф. М. Достоєвський пояснює горе «приниженої та ображеної» людини, конфлікти в людських спільнотах. Уважне прочитання його праць, починаючи від повісті «Бідні люди», «Село Степанчикове» до романів «Принижені й ображені», «Біси», «Брати Карамазови», дозволяє краще зрозуміти виняткову роль аксіопсихологічних та інших аспектів честі і гідності людини у «війні та мирі» достойностей між окремими людьми та цілими народами [5].

Значення честі і гідності учня і педагога для ефективності учбової діяльності добре показав американський філософ, психолог і педагог У. Джемс. У своїй книзі «Бесіди з учителями про психологію» він ще в 1892 році підкреслював принципову роль «спонукань честолюбства» в успішності навчання, вміле використання яких педагогом, у своїх вищих і благородних формах гордості й запалу, може призвести учня до більшої заповзятливості у навчанні, до демонстрації «вищої межі його здібностей». Саме дослідження У. Джемса, а пізніше — А. Адлера показали значення феноменів честі та гідності як своєрідних ключів доступу до величезного психологічного потенціалу особистості, який не завжди правильно використовується як самою людиною, так і суспільством.

Видатний вітчизняний педагог А. С. Макаренко відчував це і у своїй роботі з дітьми керувався правилом: «якомога більше вимогливості до людини і якомога більше поваги до неї». Показово, що останнім твором А. С. Макаренка стала повість «Честь» (1938 рік), яку можна вважати програмною в його розумінні перспективи розвитку людини і суспільства.

Цікаво, що в цей же час відомий польський педагог Януш Корчак сформулював положення про «Право дитини на повагу», з такими його принципами, як: «Поважати: 1) Незнання дитини; 2) Його працю пізнання; 3) Його невдачі і сльози; 4) Його власність і бюджет; 5) Його таланти і відхилення; 6) Сьогоднішній день, поточну годину і кожну окрему хвилину життя дитини; 7) Поважати, якщо не почитати, чисте, ясне, непорочне, світле дитинство!»

Цікаво, що таким же програмним, як і для А. С. Макаренка повість «Честь», став для Я. Корчака один із останніх його творів «Слава». В основу його сюжету покладено створення дітьми «Союзу лицарів честі».

Дослідники підкреслюють головну думку педагогіки Януша Корчака: «Дитина рівна нам — цінна — людина!»

Аналогічну позицію займає і видатний український педагог В. О. Сухомлинський, який виклав її у своїй статті «Людина — найвища цінність» (1970 р.). Він запропонував такі методи піднесення особистості, її честі і гідності, як всебічний (розумовий, моральний, патріотичний, альтруїстичний, трудовий, естетичний, емоційно-почуттєвий, фізичний) розвиток особистості, любов до дитини та її щастя [6].

Подібні погляди висловлюють останнім часом багато російських та українських філософів, психологів і педагогів — Л. П. Буєва [1], О. Г. Асмолов, В. І. Гарбузов, В. Г. Кремень, І. А. Зязюн, С. У. Гончаренко, Н. Г. Ничкало, Г. П. Васянович, І. Д. Бех, С. Д. Максименко, М. Й. Варій, В. Г. Панок, О. Г. Мучник [5] та ін. Плідно працює в цьому напрямку польський професор Ян Зимній. Завдяки їх працям відбувається повернення категорій честі та гідності у психологічну та педагогічну науку і практику. Більше того, все помітніше виявляється тенденція до створення в українській освіті Школи честі та гідності, в якій пріоритетним постає принцип цінності та самоцінності особистості учня і вчителя, піднесення й утвердження їх честі й гідності. На користь цього свідчить прийняття педагогічними та учнівськими колективами багатьох загальноосвітніх і вищих навчальних закладів так званих корпоративних кодексів, кодексів честі викладача і студента. Поступово удосконалюється в цьому відношенні й Етичний кодекс психолога, який регулює взаємостосунки між практичним психологом і клієнтом як людьми честі та гідності, психологічні потенціали яких взаємодіють в процесі консультування, тренінгу, психотерапії тощо.

Відзначимо також ту обставину, що услід за Ф. М. Достоєвським, Л. М. Толстим, У. Джемсом, А. Адлером, Д. Карнегі феномени честі та гідності починають все помітніше усвідомлюватися і українським суспільством — як визначальні чинники стабільного розвитку країни. Слід згадати в цьому зв'язку слова видатного політичного і громадського діяча України, академіка Ф. Т. Моргуна (1924–2008 рр.), якого, без усякого сумніву, можна назвати Людиною честі та гідності. Він надавав проблемі, що розглядається, великого значення. Так, він вказував як на головну причину розвалу Радянського Союзу у 1991 році приниження в ході «перестройки» верхівкою КПРС середньої ланки керівників країни [3].

В останні роки вже в незалежній Україні наполегливо звучать заклики до дотримання кодексу честі з боку певних представників української політичної та економічної еліти, які, через ігнорування вимог честі та гідності, втрачають свій авторитет серед народу, що суттєво знижує ефективність управління країною і гальмує її розвиток [5; 9]. Так, сучасний філософ і консультант провідних українських політиків О. Г. Мучник, аналізуючи стан проблеми в світі та Україні, стверджує, що «там, де поважають гідність, бережуть свободу і захищають права індивіда, кожний буде відчувати себе Людиною, а населення країни — Народом» [5].

Що ж стосується психологів і педагогів, то вони зараз стали краще розуміти, що причиною академічної неуспішності учнів, відхилень у їх пове-

дінці і навіть випадків суїциду все помітніше виступають різні форми екстремального приниження або піднесення цінності учнівської особистості, її честі та гідності, тобто викривлення їх психологічних спроможностей. Тому виникає потреба у визначенні засобів профілактики надмірного приниження або піднесення цінності особистості, методів певного піднесення або пониження честі та гідності, врівноваження достойностей учнів і педагогів у міжособистісних стосунках тощо.

Узагальнення відповідних наукових даних, практичний досвід роботи та спеціальні спостереження свідчать про те, що існує певна аксіопсиходинаміка честі та гідності особистості, які змінюються у свідомості людей у визначених межах — від так званого крайнього полюсу гіперприниження або аксіоциду, з одного боку, до протилежного до нього крайнього полюсу гіперпіднесення або аксіокульту, з іншого. Обидва ці полюси, як правило, є небезпечними для особистості та суспільства.

При аксіоциді відбувається максимальне знецінення особистості, втрата нею честі та гідності. В такому стані знецінення часто здійснюються певні деформації особистості, зокрема, виникають субдепресія, агресивність, суїцидальні тенденції. При аксіокульті ж, навпаки, особистість набуває такої гіперцінності, при якій в неї можуть з'явитися певні, переважно негативні властивості — марнославство, честолюбство, зневага до інших, добре знайомі явища амбіційності, нарцисизму, гордовитості, «зіркової хвороби», власне культу особи. В такому разі особистість часто стає неадекватною у своїй соціальній поведінці та професійній діяльності, виступає чинником помилкових і руйнівних дій, джерелом приниження інших, що може супроводжуватися різними формами експлуатації, підпорядкування, домінування, володарювання душами, знущання, агресивності, нищення особистісності в інших, іноді це призводить до злочинних дій щодо людей.

До зазначених крайніх полюсів примикають: знизу — небезпечні межі аксіодепресії та аксіоспаду, в яких теж простежуються негативні, гальмівні процеси знецінення особистісного потенціалу, а зверху — навпаки, сприятливі для діяльності і поведінки межі аксіосходу та аксіолерату. Підкреслимо, що останні є найсприятливими для розвитку і самоактуалізації потенціалу особистості. В цілісному і неперервному діапазоні аксіопсиходинаміки честі та гідності існує центральна, найбільш комфортна зона — область навколо аксіоцентру, окреслена зверху межою (рівнем) аксіонорми+, а знизу — межою (рівнем) аксіонорми−, в яких зміни вказаних феноменів є звичайними, небезпечними, нормальними для особистості.

З метою психологічної профілактики надмірного приниження честі та гідності особистості учнів (рівні аксіоспаду, аксіодепресії і особливо — аксіоциду) психологам і педагогам слід уникати таких ситуацій, як: необґрунтовані заперечення, заборони, гостра критика і звинувачення; негативна несправедлива оцінка; підозра в поганих учинках; публічне звинувачення, образа і засудження; байдужість до досягнень і успіхів; невдячність; недовіра; ненависть; брехня, різка відмова в симпатії і любові; знущання, обзивання; публічний конфлікт; лайка і фізичний вплив; несправедливість; авторитаризм, деспотизм, маніпулювання; нівелювання; безправ'я; гру-

бість, вандалізм; хронічні невдачі, провали; зрада; самотність; депресія; відторгнення у колективі; важка хвороба; зневага; заздрість; лінь; дистрес; тривога, страх; неповага; придушення особистості і т. д.

Для превентивної профілактики вказаних аксіопсихологічних відхилень у поведінці учнівської молоді слід створювати ситуації адекватного підвищення цінності особистості учня, захисту, підтримки та утвердження його честі та гідності, які створюються шляхом виключення, подолання, зняття зазначених вище ситуацій приниження і переходу: а) від фізіологічних потреб до сенсу життя; б) від антипатії і ненависті до симпатії і любові; в) від безпосередності психічної активності до опосередкованості психологічної діяльності особистості; г) від використання обмежених, грубих і спотворених образів дійсності до створення повних, змістовних і точних уявлень про людей та світ; д) від локальних і короткочасних ситуаційних рефлекторних реакцій організму до особистісних вчинків та діяльності; е) від низьких, елементарних, грубих і випадкових афектів до високих, складних і тонких почуттів; є) від переважного споживання до створення цінностей і від репродукування до творчості; ж) від апатії та байдужості до емпатії і зацікавленості в людях, з) від внутрішніх та міжособистісних конфліктів до гармонії внутрішнього світу і згоди з оточуючими; і) від пригнобленого, приниженого стану до стану свободи і одухотворення; к) від почуття провини до почуття прощення, від помсти до співпраці; л) від егоїзму до альтруїзму — через альтруїстичний егоїзм до егоїстичного альтруїзму; м) від буденного і рутинного до божественного і натхненного; н) від зла до добра, о) від варварського, тваринного до гуманістичного, культурного; п) від нещастя до щастя і т. д. При цьому доцільно здійснювати піднесення в діапазоні від аксіоцентру до аксіонорми+, аксіосходу та аксіолерату і ні в якому разі — до рівня аксіокульту, на якому можуть виникнути згадувані вище негативні явища надто піднесеної особистості. Якщо ж вони виникають, то слід використовувати спеціальні засоби їх профілактики [7].

Для створення ситуацій «нормального», розвивального або творчого піднесення учнів і педагогів доцільно використовувати добре знайомі у психології та педагогіці засоби розвитку особистості, створення позитивного психологічного клімату у колективі, актуалізації позитивних емоцій і почуттів, досягнення успіху, стимуляції і організації творчості, умови радісної спільної праці, дотримуватись етичних правил і т. д.

Можуть бути використані і додаткові чинники, викладені у художньо-філософських поглядах на честь і гідність Ф. М. Достоєвського, Л. М. Толстого, Л. Українки, І. Я. Франка, психолого-педагогічні ідеї У. Джемса щодо ролі честі та гідності у навчанні молоді, психотерапія комплексу неповноцінності та вищості А. Адлера, етико-психологічна система Д. Карнегі, система виховання культурної особистості у колективі А. С. Макаренка, педагогіка поваги до дитини Януша Корчака, педагогіка В. О. Сухомлинського з піднесення честі та гідності дитини радістю і щастям, педагогіка добра І. А. Зязюна, філософія людиноцентризму В. Г. Кременя та інші подібні до них навчально-виховні системи.

З цією ж метою доцільно звернутися до аксіопсихологічного потенціалу деяких соціально-психологічних тренінгів, тренінгів спілкування, інтелектуальних і творчих тренінгів (наприклад, тренінгової системи КАРУС академіка В. О. Моляко). Цьому ж можуть слугувати розроблені нами технології рефлексивно-історико-рольового тренінгу студентів їз безпосереднього засвоєння, оволодіння ними цінності особистості улюбленого діяча психології, десятинна система написання наукової роботи, духовно-креативний анкетинг з піднесення цінності старшокласників через самоактуалізацію їх потягу до Добра, Краси та Істини, семінарське заняття-тренінг з формування честі і гідності педагогічних працівників. Нами розроблено також психотерапію клієнтів із критично приниженою честю і гідністю — через піднесення цінності їх особистості.

У професійній діяльності психолога і педагога можуть бути корисними спеціальні стратегії і тактики аксіоінтераутопсихологічної діяльності, які доцільно застосовувати при виникненні проблемних ситуацій становлення честі та гідності особистості. Ми виділяємо п'ять таких стратегій: 1. Нормалізуюче піднесення честі та гідності іншої особистості. 2. Нормалізуюче пониження честі та гідності іншої особистості. 3. Врівноваження честі і гідності іншої та власної особистості. 4. Доцільне самопіднесення честі і гідності власної особистості. 5. Доцільне пониження честі та гідності власної особистості [5].

Представлені у статті положення про честь і гідність особистості звичайно потребують своєї подальшої розробки й уточнення у наступних дослідженнях — з метою створення і вдосконалення психодіагностичних, психопрофілактичних, психотерапевтичних засобів професійної роботи психологів і педагогів системи освіти із зазначеними феноменами особистості як регуляторами розвитку і актуалізації її величезного психологічного потенціалу.

Список використаних джерел

1. Буева Л. П. Человек как высшая ценность и главное богатство общества // Человек в системе наук. — М.: Наука, 1989. — С. 493–502.
2. Максименко С. Д., Максименко К. С., Папуча М. В. Психологія особистості / За ред. Максименка С. Д. — К.: Вид-во ТОВ «КММ», 2007. — 296 с.
3. Маноха І. П. Психологія потаємного «Я». — К.: Поліграфкнига, 2001. — 448 с.
4. Моргун Ф. Т. Хто зруйнував Компартію і найбільшу в світі країну? Роздуми виборця / Федір Моргун. — Полтава: Дивосвіт, 2006. — 42 с.
5. Мучник А. Г. Философия достоинства, свободы и прав человека. — К.: Парламентское издательство, 2009. — 672 с.
6. Рибалка В. В. Аксіологічні основи психологічної культури особистості: Навчально-методичний посібник / В. В. Рибалка. — К.: АПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих; Ін-т обдарованої дитини; АПН і МОН України, Укр. наук.-метод. центр практ. психології і соц. роботи, 2009. — 326 с.
7. Рибалка В. В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: Навчальний посібник / Рибалка В. В. — Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2009. — 575 с.
8. Рибалка В. В. Честь і гідність особистості як предмет діяльності практичного психолога / Валентин Рибалка. — К.: Шк. світ, 2010. — 128 с.
9. Сверстюк Е. О национальной чести // Зеркало недели. — 2007. — № 36 (665). — С. 3.

В. В. Рыбалка
доктор психологических наук, професор,
Институт педагогического образования и образования взрослых НАПН Украини

ЧЕСТЬ И ДОСТОИНСТВО КАК СОСТАВЛЯЮЩИЕ КУЛЬТУРНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО И АКСИОПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ЛИЧНОСТИ

Резюме

В статье освещаются культурно-психологические и аксиопсихологические вопросы определения феноменов чести и достоинства как ключевых составляющих потенциала личности, их значение для психологии и педагогики, условия возвышения, утверждения и защиты личности от унижения средствами психологической службы системы образования.

Ключевые слова: честь, достоинство, потенциал личности, освещение в философии, психологии и педагогике, стратегии профессиональной деятельности практического психолога по профилактике, психотерапии проблем чести и достоинства личности.

V. V. Rybalka
doctor of psychological sciences, professor,
Institute for teacher education and adult education NAPN of Ukraine

THE HONOR AND THE DIGNITY AS ELEMENTS OF CULTURAL-PSYCHOLOGICAL AND AXIOLOGICAL-PSYCHOLOGICAL POTENCY OF PERSONALITY

Summary

The article deals with the cultural-psychological and axiopsychological questions of definition of the phenomena of honor and dignity as key elements of personality's potencial, their importance for psychology and pedagogy, the conditions of elevation, approval, and protection the individual from the humiliation by means of the psychological services of the education system.

Key words: honor, dignity, potencial of perconality, explaining in philosophy, psychology and pedagogy, strategies of the practical psychologist's professional activity in prevention, psychotherapy of the issues of the honor and the dignity.